

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

2
1905

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ÉDITIONS

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.Υ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΟΡΦΥΡΟΣ ΚΩΔΙΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ
ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΑΙΓΙΟΝ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Κλοκοῦ παρὰ τὸ Αἶγιον μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν εἶδον, ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν τῷ 1896, πλὴν διαφόρων παλαιῶν σκευῶν, ἐν οἷς δύο ἀξιοὶ λόγου ἐπιτάφιοι χρυσοκέντητοι ἐλληνικῆς τέχνης, ὧν ὁ μὲν ἀρχαῖκός τοῦ ζήη', ἦτοι τοῦ 1590, ὁ δὲ τοῦ αχπε', ἦτοι τοῦ 1685, καὶ ὠραῖον ἐπιτραχήλιον τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, καὶ κώδικα τῶν λειτουργιῶν ἀξίον ἰδίως περιγραφῆς.

Ὁ κώδιξ οὗτος, ἔχων διαστάσεις $0,21 \times 0,147$, εἶνε χαρτῶς, ἐγράφη δὲ τῷ 1635 καὶ σύγκειται ἐκ φύλλων 111, ὧν πέντ' ἐν ἀρχῇ καὶ ἑνδεκα ἐν τέλει ἄγραφα, γεγραμμένα δὲ μόνα τὰ λοιπά. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῷ αἱ τρεῖς λειτουργίαι, ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ τοῦ Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ ἡ τῶν προηγιασμένων.

Εἶνε δὲ ἅπαντα τὰ γεγραμμένα φύλλα, ἐν οἷς περιέχονται αἱ τρεῖς αὗται λειτουργίαι, βεβαμμένα πορφυρᾷ. Καὶ τὸ μὲν κείμενον ὅλον εἶνε γεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἀργυρῶν, αἱ δὲ διάφοροι ἐπιγραφαί, αἱ ἐκφωνήσεις (*Εὐχεται ὁ ἱερεὺς — ὁ δούκιονος — καὶ ἀνιστάμενος σφραγίζει γ' τὰ ἅγια δῶρα λέγων καὶ τὰ τοιαῦτα*) καὶ τὰ μικρὰ ἀρχικά γράμματα εἶνε χρυσαῖα. Ὅμοίως δὲ χρυσαῖα μετὰ χρωμάτων, ἰδίως μὲν κυανῶ, ἀλλὰ καὶ λευκοῦ καὶ πρασίνου καὶ μέλανος καὶ ἀργυροῦ, εἶν' ἐξωγραφημένα τὰ τ' ἐπίτιτλα καὶ τὰ μεγάλα ἀρχικά γράμματα. Εἶνε

δὲ τὰ μὲν ἐπίτιτλα τέσσαρα ἐν ὄλω, ὧν τὰ τρία ἀνά ἐν πρὸ ἐκάστης λειτουργίας, τὰ δὲ μεγάλα ἀρχικά γράμματα, ὄντα πολυποίκιλα καὶ ἰδιόρρυθμα, ἑβδομήκοντα καὶ ἐν τὸν ἀριθμόν. Τούτων ἀνά εἴκοσι μὲν καὶ ἑπτὰ κοσμοῦσι τὰς δύο πρώτας λειτουργίας, δεκαεξὶ δὲ τὴν τῶν προηγιασμένων. Κοσμεῖται δὲ πρὸς τούτοις ὁ κώδιξ ὑπὸ τριῶν εἰκόνων, τῆς τοῦ Χρυσοστόμου, τῆς τοῦ Βασιλείου καὶ τρίτης, ἧτις, φέρουσ' ἀντὶ πάσης ἄλλης ἐπιγραφῆς τὰς λέξεις Ὁ ἅγιος παριστάνει Γρηγόριον τὸν Διάλογον. Εἶνε δὲ ἡ τέχνη τῶν εἰκόνων τούτων περίεργος καὶ ὄλω ἐξηλλαγμένη τῆς συνήθους παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ τοῖς Ἑλλήσι τῆς τουρκοκρατίας. Ἄν δὲ μὴ φανῆ παράδοξος ἢ παραβολή πραγμάτων πολὺ ἀπεχόντων καὶ κατὰ τοὺς τόπους καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, ἤθελον εἶπει, ὅτι αἱ εἰκόνες αὗται ἐνθυμίζουσι τὴν ἐν τῇ διακοσμήσει τῶν κωδίκων λεγομένην ἱρλανδικὴν τεχνοτροπίαν.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε καὶ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν φύλλα, ἐν οἷς περιέχονται αἱ τρεῖς λειτουργίαι, εἶνε παρὰ τὸ σύνηθες ὄλω ἀχαράκωτα, κεχαρακωμένα δ' ἀπ' ἐναντίας εἶνε τὰ πλεῖστα τῶν μεινάντων ἀγράφων.

Πρὸ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τῆς προτασσομένης αὐτῆς εἰκόνας ὑπάρχει ἄλλη ἀρχὴ τῆς αὐτῆς λειτουργίας φέρουσα ἴδιον ἐπίτιτλον, τὸ πρῶτον τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων τεσσάρων τοῦ κώδικος, καὶ ἴδιον ἀρχικὸν γράμμα Ο· προστιθεμένου δὲ καὶ τούτου εἰς τάνωτέρω ἀναγραφέντα, ἀπαρτίζεται ὁ ὄλος ἀριθμὸς ἑβδομήκοντα καὶ ἐνὸς μεγάλων ἀρχικῶν γραμμάτων. Παριστάνεται δ' ἐν τούτῳ τῷ Ο ὁ Ἰησοῦς ἐν κολυμβήθρα. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη καταλαμβάνει μιαν μόνην σελίδα, μεθ' ἣν ἔπονται δύο σελίδες κεναί, ἔπειτα δὲ ἄρχεται καὶ πάλιν ἡ λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου, προβαίνουσα τακτικῶς μέχρι τοῦ τέλους.

Ἐγραψε δὲ τὸν ἀξιολογώτατον τοῦτον κώδικα ἱερομόναχος Θεσσαλὸς ἐκ Κλεινοβοῦ τῆς παρὰ τὴν Καλαμπάκαν χώρας κα-

λούμενος Πορφύριος. Μανθάνομεν δὲ τούτοις ἐκ τοῦ ἐν τέλει τοῦ βίου κώδικος σημειώματος, ἔχοντος ὧδε: Ἐτελειώθη ἡ παροῦσα δέλτος διὰ χειρὸς ἐμοῦ ἐπιτελοῦς Πορφυρίου, τάχα καὶ ἱερομοναχου εὐρισκόμενός μου εἰς τοῦ Πέιρου βοεβόδα τὸ μοναστήριον εἰς τὴν Γαίση τῆς Μολδοβλαχίας ἔτους ζ' αὐγ' ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ καὶ οἱ ἀναπληροῦντες τοῦτο εὐχεσθῆναι μοι τῷ τάλει λέγοντες ὁ θεὸς ἐλεῆσει τὸν γράψαντα καὶ ἔχοντα καὶ μὴ διὰ τὰ σφάλματα καταρᾶσθε· δόξα σοι ὁ θεός· ἡ μὲν χεὶρ ἡ γράψουσα σήπεται τάφῳ, ἡ δὲ γραφή μένει τέσ'· Ὀλίγον δὲ κατωτέρω εὕρηται γεγραμμένα τάδε: Ἡ δὲ ἐμοῦ πατρίδος ἐστὶν ἀπὸ ἐπαρχίας Σταγγῶν (γρ. Σταγῶν) χωρὶς Κλινοβοῦς.

Ἐγγραφή δὲ ὁ κώδιξ ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου χάριν ἄλλου ἱερομονάχου, Θεωνᾶ τοῦ ἐκ τῶν παρὰ τὰ Καλάδρυτα Σουθενῶν, ὅστις καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὸν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν τῷ 1643. Εἰς τὸν κτήτορα δὲ τοῦτον ἀναφέρεται τὸ ἐν τῷ πρώτῳ τᾶλλα ἀγράφῳ φύλλῳ χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένον σημείωμα Ἡ παροῦσα δέλτος ὑπαρχει καμοῦ Θεωνᾶ θύτου. Κατωτέρω δὲ μελανοῖς γράμμασι φέρονται ἐν τῷ αὐτῷ φύλλῳ τάδε: Ἡ παροῦσα λειτουργία ὑπαρχει καμοῦ Θεωνᾶ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Πελοποννήσου ἐκ χώρας Σουθενᾶς¹, καὶ ἀφιερῶθη ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν πανμεγείστων Ταξιαρχῶν, πλησίον ἐν τῷ ὄρει Κλοκοῦ, διὰ ψυχικὴν σωτηρίαν, καὶ οἱ ἀναγιγνώσκοντες, εὐχεσθῆναι ὑπὲρ ἡμῶν + ἔτους αὐγ' ἐν μηνὶ Ἰουλίῳ κθ'.

Τὰ δύο ταῦτα σημειώματα δὲν θὰ ἤρχοντο ὅπως πείσωσιν ἡμᾶς, ὅτι ὁ Πορφύριος ἐξ ἀρχῆς ἔγραψε τὸν κώδικα χάριν τοῦ Θεωνᾶ· θὰ ἦτο δὲ δυνατόν νὰ πιστευθῆ, ὅτι ἀργότερόν ποτε μετὰ τὸ 1635, ὅτ' ἐγγραφή ὁ κώδιξ, περιήλθεν οὗτος εἰς τὸν Πελοποννήσιον ἱερομόναχον. Ἀλλὰ περὶ τῆς ἀρχῆς χάριν αὐτοῦ γραφῆς τοῦ κώδικος βεβαιούμεθα, εὐρίσκοντες ἐν τῷ εἰκοστῷ

¹ Νὰ εἰκασθῶμεν ἄ.α ἐντεῦθεν, ὅτι κατὰ τὸν δέκατον ἑξῆς αἰῶνα τὸ ἔνθημα τοῦ χωρίου Σουθενᾶ ἦτο θηλυκόν, ὡς τῷ σήμερον κλίνουσιν αὐτετέρως τὰ Σουθενᾶ, τῶν Σουθενῶν.

μεγάλῳ ἀρχικῷ γράμματι τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, ὅπερ εἶνε Τ, τὰς λέξεις Θεωνᾶ ἱερομονάχου καὶ τῶν γονέων. Ταῦτά δ' ἐπαναλαμβάνονται (ἀλλὰ Θεωνᾶ ἀντὶ Θεωνᾶ) καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ μεγάλῳ ἀρχικῷ γράμματι τῆς λειτουργίας τοῦ Βασιλείου, ὅπερ εἶνε ὁμοίως Τ. Μόνον δ' ἂν ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἄλλος εἶνε ὁ ζωγράφησας τὰς εἰκόνας, τὰ ἐπίτιτλα καὶ τὰ μεγάλ' ἀρχικά γράμματα τοῦ κώδικος, ὃ δὲ Πορφύριος ἔγραψε μόνον τὸ κείμενον, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι οὐχὶ ἐξ ἀρχῆς χάριν τοῦ Θεωνᾶ ἔγραψεν οὗτος τὸν κώδικα, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τούτου προετέθη ἀργότερον ὑπὸ τοῦ ζωγράφου, ὅτε ὁ Θεωνᾶς ἀπέκτησε τὸ χειρόγραφον ἀπερικόσμητον ἀκόμη. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπόθεσις οὐδαμῶς εἶνε πιθανή, ἐπειδὴ ἡ περίκομψος δι' ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν γραμμῶν γραφὴ τοῦ κειμένου ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Πορφύριος ἠδύνατο ἄριστ' αὐτὸς νὰ καλλιτεχνήσῃ καὶ τὰς εἰκόνας καὶ τὰ ἐπίτιτλα ἐξ ἀρχῆς σὺν τῷ κειμένῳ. Ἐκ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου αὐτοῦ διακοσμήσεως τοῦ κώδικος ἐξηγεῖται ἴσως καὶ τὸ ξενότροπον τῶν εἰκόνων, γραφειῶν ὑπ' ἀνδρὸς διαβιώσαντος ὑπὸ ξένην ἐπίδρασιν ἐν μονῇ βλαχικῇ.

Μόνον δὲ ἡ στάχωσις εἶνε πιθανώτατα ἔργον ἰδίου τεχνίτου, ἀκολουθήσαντος τὸ ἐν ρ. Ὡ² γραφέν, ἄγνωστον ἂν ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου ἢ τοῦ Θεωνᾶ, παράγγελμα τὸ λέγον· † νὰ σταχοθῆ μεσουμανῆ. Πράγματι δὲ βλέπομεν, ὅτι ὁ κώδιξ φέρει στάχωσιν ἐκ δέρματος πορφυροῦ μετὰ παραστάσεων ἐντύπων. Καὶ ἔμπροσθεν μὲν εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ἡ Σταύρωσις, περὶ αὐτὴν δ' εἶνε ἐπιτετυπωμένοι ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις οἱ Εὐαγγελισταὶ ἐν μικρῷ μετὰ τῶν συμβόλων αὐτῶν καὶ ἐπιγραφῶν δηλουσῶν ἕκαστον αὐτῶν. Ὅμοίως δὲ ὀπισθεν βλέπομεν ἐπιτετυπωμένους τοὺς Εὐαγγελιστὰς μετ' ἐπιγραφῶν, ἐν δὲ τῷ μέσῳ τὸν Ἰησοῦν καθήμενον ἐπὶ θρόνου.

Εἶνε δὲ ὁ καθ' ὅλου καλλιτεχνικώτατος καὶ πολυτελέστατος οὗτος κώδιξ ἄξιος πολλοῦ λόγου πλὴν ἄλλων διὰ τὸ πορφυροῦν

χρῶμα τῶν γεγραμμένων αὐτοῦ φύλλων. Πράγματι ἔχομεν μὲν οὐκ ὀλίγα δείγματα κωδίκων ἐπὶ περγαμηνῆς πορφυροβαφοῦς¹, ἀλλὰ χαρτῶος κωδὶξ βεβαμμένος ὅλος πορφυροῦς καὶ γεγραμμένος διὰ γραμμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν δὲν εἶνε εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον γνωστός ἄλλος.

¹ Ἰδὲ Θόμψωνος Ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παλαιολογραφίας. Ἑλλ. μεταφρ. Σπυρ. Π. Δάμπρου. Ἐν Ἀθήναις, 1903 σ. 74 κ. ἑ.